

Baiba Rivža, Andra Zvirbule, Maiga Krūzmētra

Tautsaimniecības lineāro un strukturālo izmaiņu virzība Covid-19 laikā

Pētījuma mērķis ir analizēt jau notikušās un nākotnē paredzamās strukturālās izmaiņas globālajā ekonomikā un Latvijā.

1. Krīzes ietekme uz strukturālajām izmaiņām uzņēmumu līmenī

Saskaņā ar Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas datiem (ESAO, 2020) Covid-19 pandēmija tiek uzskatīta par vienu no lielākajām krīzēm, kas skar ne tikai ekonomiku un tautsaimniecību, bet arī vienlaikus sabiedrības veselību un sabiedrības noskaņojumu. Šādas pārmaiņas ekonomiskajā sistēmā nav novērotas bieži un principā ir asociējas ar globāla līmeņa kara izraisītām sekām. Vairāku autoru pētījumos^{1, 2, 3} tiek atzīts, ka Covid-19 pandēmija ir liels eksoģēns šoks, kas ir mainījis konkurences laukumu, patēriņa un patērētāju uzvedību, radījis uzņēmuma mikroklimata izmaiņas gan maziem, gan lieliem uzņēmumiem, gan valsts pārvaldē. Daudzos gadījumos pandēmija ir izraisījusi pieprasījuma procesu sabrukumu un būtiski traucējusi produktu, materiālu un izejvielu piegādes ķēdes. Reaģējot uz krīzi, valdības visā pasaulē ir slēgušas robežas, ieviesušas sociālās

---

¹ Brada, J. C., Gajewski P., Kutan, A. M. (2021). Economic resiliency and recovery, lessons from the financial crisis for the COVID-19 pandemic: A regional perspective from Central and Eastern Europe, *International Review of Financial Analysis*, Vol. 74. Pieejams: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2021.101658>

² Padhan, R., Prabheesh, K. P (2020). The economics of COVID-19 pandemic, *Economic Analysis and Policy*, Vol. 70, June, pp. 220–237.

³ Shen, H., Fu, M., Pan, H., Yu, Z., Chen, Y. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on firm performance, *Emerg. Mark. Finance Trade*, 56 (10), pp. 2213–2230.

distancēšanās pasākumus, kā arī noteikušas ierobežojumus un drošības vadlīnijas mazajiem, vidējiem un lielajiem uzņēmumiem. Šādi nosacījumi ir radījuši izmaiņas tautsaimniecības sistēmās, un uzņēmumi ir spiesti tām pielāgoties.

Savukārt uzņēmumu līmenī vērojamas strukturālas izmaiņas, kas skar uzņēmējdarbības mikrovidi, – darbinieku distancēšanās darba vidē, attālināts darbs, saīsinātas darba stundas, papildu laika un darba grafiki. Bet vairāki uzņēmumi ir savu darbību slēguši, tādējādi pilnībā mainot noteiktu nozaru līdzsvaru un ietekmējot nozaru lejupslīdi. Pēc Latvijas Bankas⁴ un Pasaules Bankas datiem⁵ un vērtējumiem, visvairāk skarta ir aviopārvadājumu nozare, tūrisma nozare, biroju īres, kā arī darījumu braucienus, konferenču, izstāžu, kultūras pasākumu organizēšanas uzņēmējdarbība.

Pēc Eiropas Investīciju bankas (2020)⁶ aplēsēm, pandēmija ir radījusi pieprasījuma un piedāvājuma šoku visai mazo un vidējo uzņēmumu grupai, kas ir Eiropas ekonomikas mugurkauls un kas veido vairāk nekā 55% no pievienotās vērtības tieši nefinanšu uzņēmējdarbības nozarēs. Pēkšņais uzņēmējdarbības vides šoks, ko izraisīja Covid-19, lielu ietekmi uz tautsaimniecību ir radījis caur uzņēmumu spēju pārorientēt finanšu resursus, noturēt maksātspēju un veidot uzņēmumu dzīvotspēju tā, lai pēcpandēmijas posmā uzņēmumi varētu atgriezties tautsaimniecībā un noturēt konkurētspēju. Finansiālas grūtības organizācijās un finanšu stāvokļa pavājināšanās liek valstu komercbankām un uzņēmēju apvienībām, uzraugot mikroekonomikas tendences, meklēt valdības atbalstu – subsīdiju, nodokļu atlaīžu un cita veida finansiālu palīdzību, kā arī nefinansiālu atbalstu (Eiropas Komisijas dati, 2020).⁷

Lielā mērā daudzu nozaru uzņēmumi (ražošanas uzņēmumi, lielie uzņēmumi, pārtikas pārstrādes uzņēmumi u. c.) ir spiesti “sacensties epidemioloģisko nosacījumu jomā”, atbilstoši iekārtojot savas ražošanas telpas un izpildot epidemioloģiskos nosacījumus, lai samazinātu vīrusu pārnesšanas potenciālu. Šādas darbības rada papildu slodzi vadības līmenim, jo laiks un uzmanība tiek pievērsta daudzām blakus darbībām, kas turklāt nepārtraukti mainās, no tiešās saimnieciskās darbības, kas vērsta uz preču ražošanu, uz pārdošanu un/vai pakalpojumiem, kā dēļ samazinās pamatdarbību efektivitāte un produktivitāte. Turklāt aizņēmumu biznesa modeļi pirms pandēmijas bija koncentrēti uz pieņēmumiem, ka

⁴ Makroekonomisko norišu pārskats. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/makroekonomisko-norisu-parskats-2020-gada-septembris> [skatīts 20.02.2021.]

⁵ Global Economic Prospects. (2021). Pieejams: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects> [skatīts 11.03.2021.]

⁶ European Investment Bank Activity Report 2020. Pieejams: <https://www.eib.org/en/publications/activity-report-2020.htm#> [skatīts 03.03.2021.]

⁷ The EU budget powering the Recovery Plan for Europe. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/files/eu-budget-powering-recovery-plan-europe_en [skatīts 03.03.2021.]

nākotnes uzņēmējdarbības vide būtu pietiekami paredzama un krīzes situācijas ir risināmas ar vairākiem krīzes novēršanas vai pārvarēšanas instrumentiem. Taču pašreizējos apstākļos šie instrumenti nedarbojas, un arī biznesa modeļa stabilitāte ir izjaukta.

2. Strukturālās izmaiņas ietekmējošie faktori

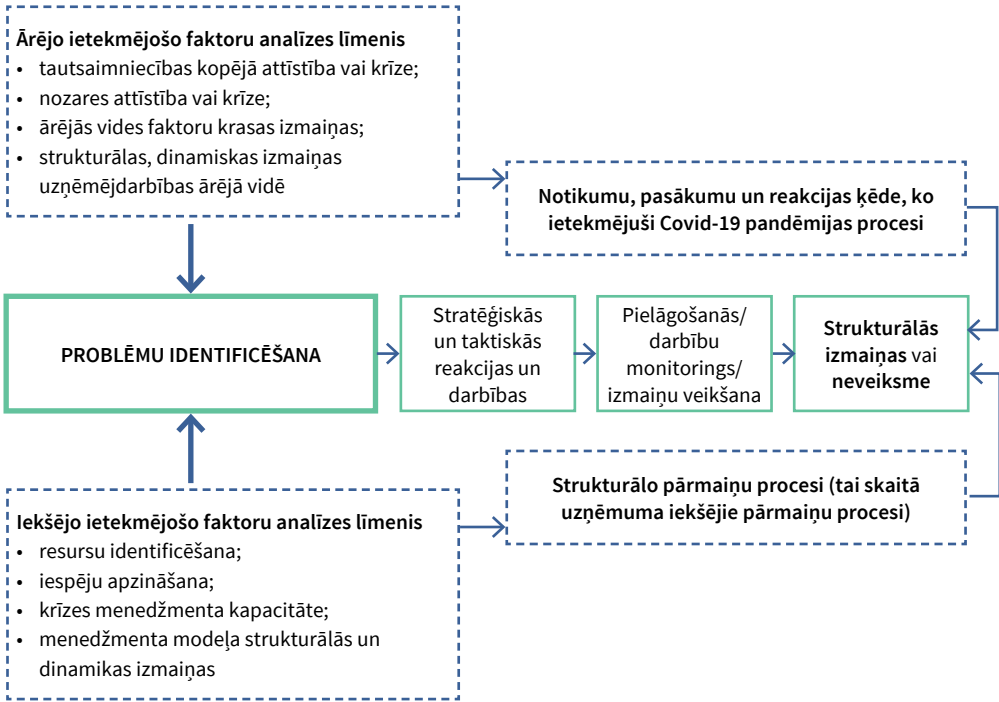
Vadoties pēc procesu modeļa (1. attēls), kas ietekmē krāsas strukturālās izmaiņas vai arī noved pie neveiksmes, kā ietekmējošie faktori ir minēti gan ārējie, gan iekšējie faktori. Covid-19 pandēmijas laikā, bet īpaši beidzoties saspīlētai situācijai un spriedzei un sākot tautsaimniecības strukturālās izmaiņas pēc pandēmijas atveseļošanās posmā, nozīmīgi ir izprast daudzo ietekmējošo faktoru kop-sakarības.

Institucionālais jeb ārējās ietekmēs faktors, kas vairākos pētījumos^{8,9} tiek aprakstīts kā Covid-19 pandēmijas laikā valdību pieņemto lēmumu ietekme uz institucionālo vidi, kas rada uzņēmējdarbībai iekšējos izaicinājumus un nepieciešamību krasi pārkārtot biznesa modeli vai arī veikt lineāras un strukturālas izmaiņas. Šāda neatbilstība pandēmijas situācijā ir novērota gandrīz visās valstīs, un tie ir lēmumi un kārtība par ārējām prasībām, piemēram, valdības noteiktie epidemioloģiskie standarti, noteikumi un direktīvas. Bieži vien šādas biznesa vides trauksme izriet no pieņēmumiem par ilgu regulējumu darbības laiku, kas ierobežo biznesa aktivitātes, nav pārlicības par lēmumu nepārtrauktību un/vai prognozes par turpmāko valdības politiku. Galvenais aspekts, kas vairākās nozarēs ir bijis svarīgākais ietekmes faktors, – robežu slēgšana, kā arī jaunas viesmīlības, aviokompāniju un citu nozaru direktīvas, kuru mērķis ir ierobežot cilvēku kustību. Turklāt valdības iejaukšanās veselības aprūpes preču globālajā tirdzniecībā un jauni tarifi, lai aizsargātu valsts stratēģiskās nozares, ir būtiski mainījuši spēles noteikumus atsevišķās tautsaimniecības jomās. Lai gan Covid-19 pandēmija vienlīdz ietekmējusi institucionāli visu mazo un vidējo uzņēmumu darbību, daudziem uzņēmumiem trūkst spējas ātri mainīt uzņēmējdarbības modeli atbilstoši jaunajām prasībām.

⁸ Janssen, M., Voort, H. (2020). Agile and adaptive governance in crisis response: Lessons from the COVID-19 pandemic, *International Journal of Information Management*, Vol. 55, December. Pieejams: <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2020.102180>

⁹ Makin, A. J. (2019). Lessons for macroeconomic policy from the Global Financial Crisis, *Economic Analysis and Policy*, Vol. 64, pp. 13–25.

1. attēls. Vispārējs ārējo un iekšējo procesu modelis Covid-19 pandēmijas laikā, kas noved pie krasām strukturālām izmaiņām vai neveiksmēm

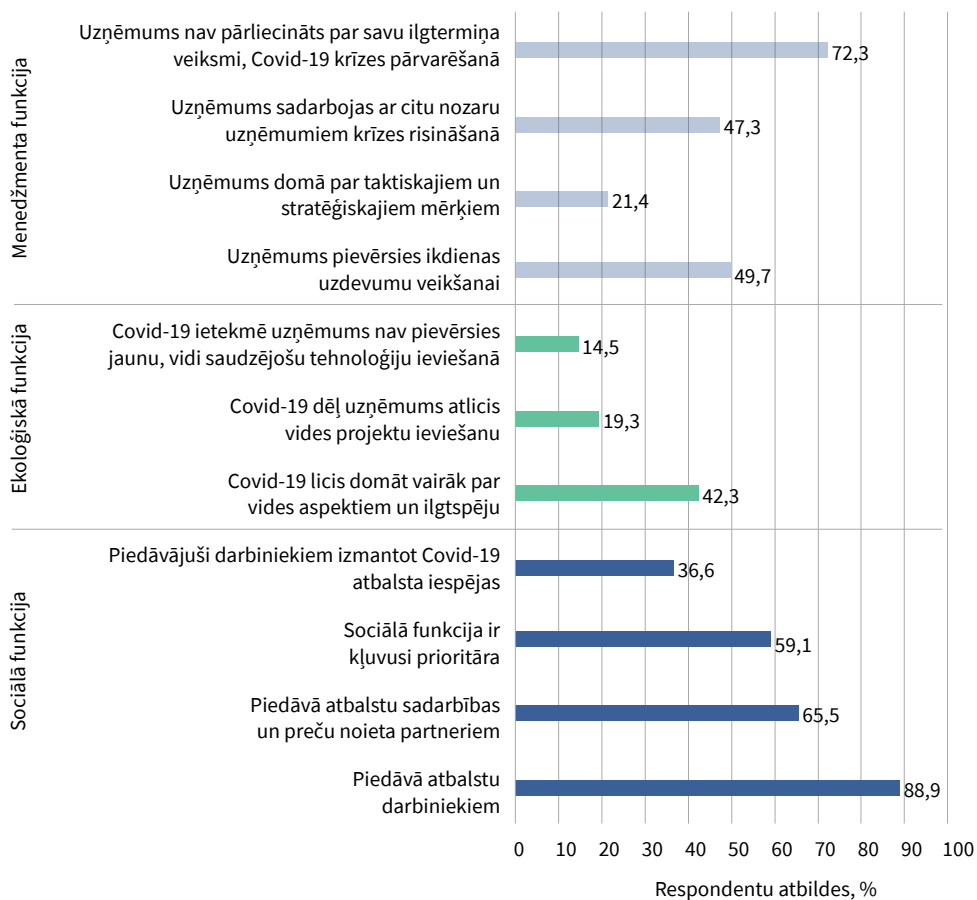
Avots: autoru konstrukcija un interpretācija pēc J. Amankwah-Amoah, 2020.¹⁰

Kā redzams no vairāku veikto aptauju kopsavilkumiem (2. attēls), tad visā Eiropā situācija ir samērā vienlīdzīga, kas ietver finansiālo spiedienu un spriedzi uz uzņēmējdarbības modeļiem, turklāt liela daļa uzņēmumu risina arī sociālo funkciju – piedāvājot darbiniekiem atbalstu. Tomēr vairums valstu uzņēmēju atzīst, ka valdības regulējums ES iekšienē ir bijis nevienmērīgs un slikti koordinēts starptautiskā mērogā, tādējādi izraisot konkurējošas prasības uzņēmumiem, kas ir eksportspējīgi un konkurē globālajos tirgos. Attiecīgi tas ietekmē stratēģisko attīstību, ko parāda arī aptaujā atbildes uz menedžmenta funkcijas nodrošinājumu. Tradicionāli tiek uzskatīts, ka institucionālo prasību konteksta daudzveidība rada uzņēmumos spiedienu veikt bieži vien ātras un nepārdomātas

¹⁰ Amankwah-Amoah, J., Khan, Z., Wood, G. (2020). COVID-19 and business failures: The paradoxes of experience, scale, and scope for theory and practice, *European Management Journal*, September. Pieejams: <https://doi.org/10.1016/j.emj.2020.09.002>

pārmaiņas – modificēt savu uzvedību, procesus, darbības metodes un sistēmas, lai sasniegtu institucionālo piemērotību. Taču šādām strukturālām izmaiņām ir īstermiņa ieguvumi, bet sekas var būt ilglaicīgas. To pierāda arī tas, ka 72,3% no atjaunotajiem uzņēmumiem nav pārliecināti par savu ilgtermiņa veiksmi Covid-19 pārvarēšanā.

2. attēls. Uzņēmēju viedoklis par atsevišķu funkciju veikšanu Covid-19 laikā

Avots: autoru apkopojums pēc svarīguma, balstoties uz Euromonitor¹¹ un ESAO¹² datiem.

¹¹ Introducing Euromonitor's Coronavirus Economic Scenarios. Pieejams: <https://www.euromonitor.com/the-impact-of-coronavirus-on-the-global-economy/report>

¹² OECD Economic Outlook. (2021). Pieejams: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/34bfd999-en.pdf?expires=1616243346&id=id&accname=guest&checksum=4FF3A6E1E835637D44F8563F14FDE6DE> [skatīts 09.03.2021.]

3. Nodarbinātība kā Latvijas tautsaimniecības strukturālo izmaiņu indikators

Sociālās funkcijas aspektu analizē būtiski ir vērtēt nodarbinātību, kas, no vienas puses, ir saistīta ar uzņēmējdarbības sociālo vidi, bet, no otras puses, veicina noteiktu nozaru radītā produkta un pakalpojuma patēriņu. 2020. gadā Latvijā Covid-19 pandēmijas laikā tautsaimniecības sistēmā nodarbināto skaits ir samazinājies kopumā par 3,4%. Tomēr darba vietu “zudums” ārpus lielajām pilsētām uzrāda daudz augstākus rādītājus – pilsētās samazinājums ir nepilns procents, novados tas tuvojas 10% atzīmei. Tas varētu būt skaidrojams ar mikrouzņēmumu lielas daļas izvietojanos laukos, ar uzņēmējdarbībā iesaistīto ierobežotām digitālajām prasmēm, patērētāju struktūru, nodarbinātības struktūru un līdz ar to arī sarežģītāku valsts sniegtā atbalsta saņemšanu uzņēmējdarbības aktivitāšu uzturēšanai. Šādu pieņēmumu arī apstiprina dati 1. tabulā, kurā parādīts nodarbināto skaita izmaiņas Covid-19 pandēmijas periodā, tieši privātajā sektorā nodarbināto skaits, kur komersanti nodarbina mazāk nekā 50 cilvēkus.

1. tabula. Privātajā sektorā nodarbināto skaits* un izmaiņu salīdzinājums republikas pilsētās un novados (2019. gada 4. ceturksnis – 2020. gads, tūkst.)

	2019. gada 4. ceturksnis	2020. gada 1. ceturksnis	2020. gada 2. ceturksnis	2020. gada 3. ceturksnis	2020. gada 4. ceturksnis	2020. gada 4. ceturksnis pret 2019. gada 4. ceturksni, %
Latvijā kopā	251 891	252 818	234 705	246 032	243 332	96,60
9 pilsētas	175 370	182 784	166 571	174 740	173 753	99,07
110 novadi	76 521	70 034	68 134	71 292	69 579	90,92

*Privātā sektora komersanti ar nodarbināto skaitu >=5013

Avots: CSP dati.

Viskrasākās izmaiņas nodarbinātībā ir vērojamas Latvijas reģionos, kur jo-projām būtiski atšķiras ekonomiskā aktivitāte un attiecīgi darba vietu nozīmīgākais īpatsvars lielākās pilsētās, kas bija vērojams arī pirms pandēmijas. Tādējādi

¹³ Vidējais darbinieku skaits normālā darba laika vienībās reģionos, republikas pilsētās un novados. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__EMP__DV__DVA/DVA070c/table/table-ViewLayout1/ [skatīts 20.03.2021.]

pēckrīzes situācijā izteiktāka darbaspēka nepietiekamība būs Rīgā un Pierīgā, kas piesaistīs darba meklētājus arī no citiem reģioniem. Taču Covid-19 pandēmijas seku dēļ ir samazinājies Nodarbinātības valsts aģentūrā reģistrēto vakancu skaits. Aģentūras sniegtā informācija liecina, ka 2020. gadā brīvo darba vietu bija par 28% mazāk nekā 2019. gadā pieteikto brīvo darba vietu skaits. Līdz ar to notikušas nodarbinātības strukturālās izmaiņas, kas liek secināt, ka mazo un vidējo uzņēmumu darbinieki, kas zaudējuši darbu vienā tautsaimniecības nozarē, pārkvalificējas un meklē darbu kādā citā nozarē, lai nezaudētu pastāvīgus ienākumus.

Veicot padziļinātu analīzi reģionu skatījumā, iegūstam diferencētus rezultātus, kas apkopoti 2. tabulā.

2. tabula. Nodarbināto skaits un izmaiņu salīdzinājums reģionos
(2019. gada 4. ceturksnī – 2020. gadā, tūkst.)

	2019. gada 4. ceturksnis	2020. gada 1. ceturksnis	2020. gada 2. ceturksnis	2020. gada 3. ceturksnis	2020. gada 4. ceturksnis	2020. gada 4. ceturksnis pret 2019. gada 4. ceturksni, %
Latvijā kopā	763 852	749 307	706 176	735 635	728 638	95,39
Rīgas reģions	416 017	417 512	386 619	401 761	398 654	95,82
Pierīgas reģions	122 153	113 915	107 381	112 172	110 749	90,66
Vidzemes reģions	49 397	47 521	46 422	48 198	47 301	95,75
Kurzemes reģions	65 290	61 985	60 610	63 595	62 798	96,18
Zemgales reģions	56 342	54 508	53 032	55 720	55 434	98,38
Latgales reģions	54 638	53 860	52 096	54 175	53 692	98,26

Avots: CSB dati un autoru aprēķini.¹⁴

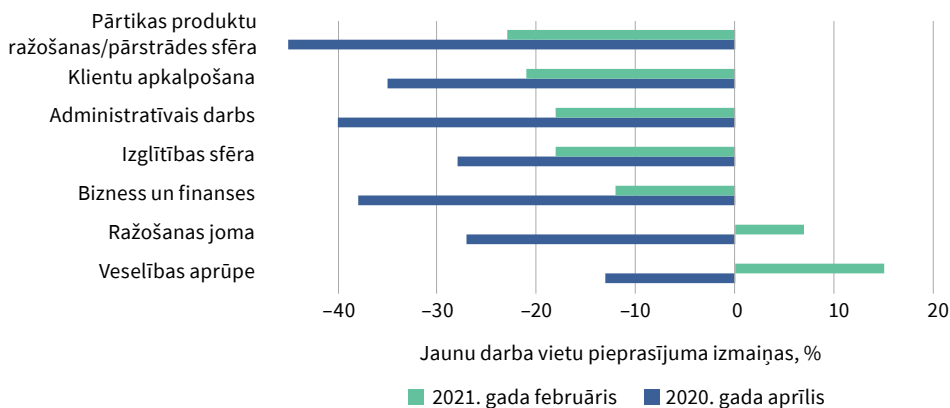
Analizējot nodarbināto skaita un izmaiņu salīdzinājumu Latvijas reģionu skatījumā, iegūstam rezultātus, kas liecina, ka nodarbinātība pa reģioniem ir saglabājusies diezgan atšķirīga. Viszemākā darba vietu saglabāšana ir bijusi Pierīgas

¹⁴ Aizņemtās darba vietas reģionos, republikas pilsētās un novados ceturkšņa beigās. Pieejams: <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/darbs/darbvieta-darbalais/tabulas/dva020c-aiznemtās-darbvieta-reģionos> [skatīts 20.03.2021.]

reģionā, augstākā – Zemgales (98,4%) un Latgales (98,3%) reģionos. Vērtējot izmaiņas pa ceturkšņiem, viskrasākās izmaiņas ir notikušas 2020. gada pirmajā un otrajā ceturksnī. 2020. gada pirmajā ceturksnī salīdzinājumā ar iepriekšējā gada pēdējo ceturksni 5–7% samazinājums ir bijis Pierīgas un Kurzemes reģionā. 2020. gada trešajā ceturksnī nodarbinātības *atveseļošanās* procesi visstraujāk notikuši Kurzemes un Zemgales reģionā.

Pandēmija ir ieviesusi ātras un neatgriezeniskas sekas atsevišķu nozaru strukturālās, un nozaru strukturālās reformas būs nepieciešamas, lai uzlabotu krīzes noturību, atvieglotu pārdalīšanu un stiprinātu izaugsmes iespējas. Visās ES valstīs pēc pandēmijas fāzē būs jāveic strukturālās reformas, lai radītu iespējas pārvietoties darba ņēmējiem, uzlabotu ekonomikas dinamiku un veicinātu resursu pārdali atsevišķās nozarēs, un ieguldītu darbībā, kas stiprina izaugsmi, uzlabo noturību un veicina vides ilgtspējību. Pēc ESAO datiem (3. attēls), varam secināt, ka Covid-19 krīze, visticamāk, prasīs zināmu darbaspēka un kapitāla pārdali, lai gan tās apmērs joprojām nav skaidrs, jo ir vērojamas nepārtrauktas dinamiskas izmaiņas nozaru un jomu skatījumā.

3. attēls. Jaunu darba vietu pieprasījuma izmaiņas, % globālā skatījumā (2021. gada februāris – 2020. gada aprīlis)

Avots: Eurofound dati (2021).¹⁵

Tātad atsevišķu jomu un veidu atkopšanās notiek, neskatoties uz neskaidriem apstākļiem un nepārtrauktām ārējās vides izmaiņām. Dažas nozares, kuras

¹⁵ Living, working and COVID-19. Pieejams: <https://www.eurofound.europa.eu/>

visvairāk ietekmē fiziskās distancēšanās prasības un ar tām saistītās izmaiņas patērētāju vēlmēs, pēc krīzes tautsaimniecības īpatsvarā varētu samazināties. Ilgstoša pāreja uz attālinātu darbu, biznesa ceļojumu samazināšana un pieaugoša pakalpojumu digitālā piegāde, ieskaitot e-komerciju, arī varētu mainīt pieejamo darba vietu skaitu un daudzu darba vietu atrašanās vietu. Šādas potenciālas pārmaiņas ilgstošā laika periodā var radīt problēmas, un tautsaimniecība var ielīgt vājas izaugsmes fāzē, kas palielinātu ekonomisko nevienlīdzību un piekļuvi iespējām, kā arī nepieciešamību pielāgoties digitalizācijai un klimata pārmaiņām.

Latvijā lineārās tautsaimniecības izmaiņas analizētajā laika periodā (2020.–2019. gads) izpaužas pirmām kārtām kā nodarbināto skaita pieaugums vai samazinājums attiecīgajā tautsaimniecības sistēmas pamatsegmentā pa nozarēm un reģioniem (3. tabula). Tas ir tikai viens no lineārās izmaiņas indikatoriem. Vērtējot tautsaimniecības rādītāju kopsakarības un veicot kvalitatīvu analīzi dinamikā, mēs varētu izdarīt vairāk secinājumus par Covid-19 pandēmijas ietekmi uz tautsaimniecības strukturālajām izmaiņām. Šādas izmaiņas būtu jāvērtē kopsakarībā ar uzņēmējdarbības pamatjomu neto apgrozījumu, produkcijas noieta procentuālo daļu eksportā un citiem rādītājiem. Galvenais izvērtējuma akcents ir, vai lineārā izaugsme kādā no pamatsegmentiem virza valsts un sabiedrības ilgtspējīgu attīstību pasaules mainīgajos apstākļos. Tomēr arī tikai nodarbināto skaita analīze palīdz izdarīt svarīgus secinājumus.

Vērtējot nodarbināto skaita izmaiņas un salīdzinot tās, varam iegūt iezīmes par tām darbības jomām, kuras Covid-19 pandēmija nav būtiski ietekmējusi, kā arī vērtēt tās jomas, uz kurām darbaspēka plūsma ir pārorientējusies. Pēc nodarbināto skaita izmaiņām 2020. gadā varam pieņemt, ka lineāra izaugsme reģionos uzrāda gan kopējas, gan atšķirīgas iezīmes, un tas izraisa daudz jautājumu, kuri pēc papildu datu saņemšanas ir padziļināti jāanalizē.

Salīdzinot 2019. gada 4. ceturksni ar 2020. gada 4. ceturksni, varam secināt, ka atsevišķas nozares – lauksaimniecība, ieguves rūpniecība, IKT pakalpojumi, valsts pārvalde, izglītība un veselības joma (tabulā gaiši zaļš fons) – nav piedzīvojušas būtiskas izmaiņas, kas skartu nodarbināto skaita izmaiņas Covid-19 pandēmijas kontekstā. Taču citas nozares – transports un uzglabāšana un apkalpojošo dienestu darbības joma (tabulā tumši zaļš fons) – ir piedzīvojušas darbinieku vidējā līmeņa kritumu. Savukārt izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumi un citi pakalpojumi, kuros ietilpst individuālo pakalpojumu sniegšana (tabulā zils fons), ir piedzīvojuši krasas izmaiņas, būtiski ietekmējot arī kopējo nodarbināto skaita izmaiņas.

3. tabula. Nodarbināto skaita izmaiņas pa tautsaimniecības sistēmas pamatsegmentiem
(2019. gada 4. ceturksnis – 2020. gada 4. ceturksnis)

Aizņemtās darba vietas reģionos pa darbības veidiem (2019. gada 4. ceturksnis/2020. gada 4. ceturksnis)	Latvija	Rīgas reģions	Pierīgas reģions	Vidzemes reģions	Kurzemes reģions	Zemgales reģions	Latgales reģions
PAVISAM	0,965	0,972	0,916	0,961	0,976	0,992	0,986
(A) Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība	1,006	0,947	1,006	1,051	0,987	1,006	1,045
(B) leguves rūpniecība un karjeru izstrāde	1,102	1,237	1,125	0,985	1,722	0,888	1,056
(C) Apstrādes rūpniecība	0,995	0,977	1,010	0,964	0,984	1,041	1,022
(D) Elektroenerģija, gāzes apgāde, siltumapgāde un gaisa kondicionēšana	0,970	0,981	1,005	0,851	0,923	1,031	0,982
(E) Ūdens apgāde; notekūdeņu, atkritumu apsaimniekošana un sanācija	0,959	0,907	0,930	1,223	0,954	0,999	1,006
(F) Būvniecība	0,977	0,959	1,098	0,844	0,989	0,990	0,942
(G) Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu un motociklu remonts	0,957	1,032	0,753	0,921	0,971	0,963	0,910
(H) Transports un uzglabāšana	0,906	0,891	0,843	0,989	0,990	0,921	1,129
(I) Izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumi	0,688	0,604	0,734	0,942	0,766	1,056	0,841
(J) Informācijas un komunikācijas pakalpojumi	1,027	1,037	0,982	0,922	0,876	1,064	1,039
(K) Finanšu un apdrošināšanas darbības	0,960	0,956	1,030	0,882	1,303	0,931	0,659
(L) Operācijas ar nekustamo īpašumu	0,971	0,982	0,976	0,981	0,829	1,019	0,994
(M) Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi	0,958	0,948	0,900	1,374	0,855	1,043	0,984
(N) Administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība	0,916	0,924	0,894	0,809	0,862	0,827	1,087
(O) Valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana	1,013	1,013	0,997	1,009	1,060	1,004	0,997
(P) Izglītība	1,012	1,059	0,971	0,954	1,015	0,987	0,980
(Q) Veselība un sociālā aprūpe	1,036	1,046	1,036	1,012	1,067	0,985	1,019
(S) Citi pakalpojumi	0,896	0,954	0,731	0,791	0,917	0,986	0,651

Avots: CSP dati. Aizņemtās darba vietas reģionos pa darbības veidiem ceturkšņa beigās, autoru aprēķini.¹⁶

¹⁶ Aizņemtās darba vietas reģionos pa darbības veidiem ceturkšņa beigās. Pieejams: https://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__aiznemtdv__isterm/JVS014c.px/table/tableViewLayout1/ [skatīts 20.03.2021.]

Vērtējot izmaiņas pa reģioniem, varam konstatēt, ka pat vienā tautsaimniecības sfērā ir dažādas, bieži vien pretējas tendences. Piemēram, izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu jomai ir bijušas viskrasākās negatīvās izmaiņas – Rīgas reģionā ir vērojams būtisks nodarbināto kritums, savukārt Zemgales reģionā – pozitīvas tendences. Šādi procesi skaidrojami ar to, ka vienā tautsaimniecības jomā dažādas situācijas veidojas, vadoties no šīs jomas struktūras pazīmēm un pārstāvēto uzņēmumu darbības veida. Ir skaidri redzams, ka Rīgā izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumi ir vērsti galvenokārt uz tūrismu un arī uz biznesa klientu apkalpošanu, taču Zemgales fokusā ir iekšējais tūrisms, lauku tūrisms un atpūta ģimenēm, kas Covid-19 pandēmijas apstākļos varēja sekmīgi izdzīvot.

Visbūtiskāk tiek *traumēta* individuālo pakalpojumu sfēra, kurā ietilpa vairums pašnodarbināto personu, un arī pakalpojumu sniegšana, šāda veida darbībai visos reģionos ir negatīva tendence, īpaši kritiska situācija ir Latgales un Pierīgas reģionā.

Iegūtie aprēķini un dati izvirza vismaz trīs būtiskus jautājumus, kas turpmāko virzību varētu iezīmēt pēcpanēmijas fāzē:

- svarīgi noskaidrot, cik daudz nozaru turpmāko transformāciju ietekmēs pasaulē notiekošie globālie izmaiņu procesi, vai strukturālās izmaiņas ir galvenokārt Covid-19 pandēmijas ietekmes rezultāts un kādā mērā transformāciju ietekmē valdības realizētā politikas ekonomikas transformācijas laukā;
- visticamāk, visu faktoru mijiedarbība par galveno uzdevumu pašreizējos apstākļos izvirza ne tik daudz skaidrot *kāpēc?*, bet gan *kā?* – kā pārvarēt radušās problēmas un kā ievirzīt valsts tautsaimniecības sistēmas attīstību vēlamajā virzienā, kas ved uz ilgtspējīgu pastāvēšanu;
- attīstības virzieni ir svarīgi vairākās dimensijās – ne tikai valsts tautsaimniecības saturiskā virzienā (kuros pamatsegmentos, kurās to veidojošās ražošanas nozarēs un tajos ietilpstošās uzņēmumu grupās), bet arī lokālā izvietojumā valstī, lai nodrošinātu ne tikai galvaspilsētas un tās tuvākās apkārtnes, bet arī visas valsts teritorijas vienmērīgāku attīstību pēcpanēmijas fāzē. Šāda pieeja veicinātu vienmērīgāku tautsaimniecības nozaru gan strukturālo, gan lokālo izvietojumu valstī.

Veicot papildu analīzi par tautsaimniecības pamatsegmentos nodarbināto lokālo izvietojumu (4. tabula) reģionos, dati parāda, ka, neraugoties uz pandēmijas situāciju, ir pārāk augsta nodarbinātības koncentrēšanās galvaspilsētā un Pierīgas reģionā. Gandrīz visās tautsaimniecības nozarēs ir vērojama darbaspēka koncentrācija Rīgas un Pierīgas reģionā, izņēmums ir lauksaimniecības un ieguves rūpniecības jomā. No vienas puses, tas skaidrojams ar to, ka uzņēmējdarbības

koncentrācija ir notikusi galvaspilsētā un reģionu pilsētās, taču, no otras puses, var vērtēt, ka pandēmijas procesi varētu viest būtiskas pozitīvas izmaiņas šajā sadalījumā.

4. tabula. Tautsaimniecības pamatsegmentos strādājošo ģeogrāfiskais izvietojums valstī
(%, no tautsaimniecības pamatsegmentā nodarbinātajiem kopumā valstī)

Aizņemtās darba vietas reģionos pa darbības veidiem 2020. gada 4. ceturkšņa beigās	Latvija, skaits	Rīgas reģions, %	Priekšreģions, %	Vidzemes reģions, %	Kurzemes reģions, %	Zemgales reģions, %	Latgales reģions, %
PAVISAM	880 639	54,27	15,19	6,54	8,63	7,62	7,75
(A) Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība	21 208	13,86	17,67	18,37	20,90	17,75	11,45
(B) Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde	2 789	1,69	29,94	14,56	19,76	23,99	10,08
(C) Apstrādes rūpniecība	111 897	32,50	22,15	9,66	14,06	11,54	10,09
(D) Elektroenerģija, gāzes apgāde, siltumapgāde un gaisa kondicionēšana	11 768	49,97	10,93	9,87	6,00	9,30	13,93
(E) Ūdens apgāde; notekūdeņu, atkritumu apsaimniekošana un sanācija	7 570	34,60	23,13	7,98	10,58	14,65	9,08
(F) Būvniecība	60 881	46,76	17,79	6,88	11,30	9,81	7,45
(G) Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu un motociklu remonts	139 420	61,69	14,99	6,18	5,81	5,97	5,34
(H) Transports un uzglabāšana	68 471	52,19	23,15	3,67	9,23	4,64	7,11
(I) Izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumi	24 226	55,14	14,48	7,67	9,43	7,53	5,75
(J) Informācijas un komunikācijas pakalpojumi	36 735	85,97	7,00	1,28	2,46	1,14	2,16
(K) Finanšu un apdrošināšanas darbības	16 509	90,56	7,28	0,41	0,70	0,33	0,73
(L) Operācijas ar nekustamo īpašumu	27 955	61,12	13,76	3,55	7,06	5,21	9,29
(M) Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi	40 405	71,71	11,72	4,76	3,95	5,37	2,49
(N) Administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība	37 326	74,74	12,54	2,05	4,32	2,84	3,51
(O) Valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana	63 411	73,43	6,34	4,27	5,63	5,10	5,23
(P) Izglītība	100 826	41,85	15,10	8,79	10,96	10,60	12,69
(Q) Veselība un sociālā aprūpe	73 172	52,23	11,17	7,12	8,94	8,77	11,77
(R) Māksla, izklaide un atpūta	23 271	43,90	19,48	7,93	8,90	9,14	10,66
(S) Citi pakalpojumi	12 800	69,10	9,77	5,09	5,98	4,98	5,07

Avots: CSP dati. Aizņemtās darba vietas reģionos pa darbības veidiem ceturkšņa beigās (2020. gada 4. ceturksnis), autoru aprēķini.¹⁷

¹⁷ Aizņemtās darba vietas reģionos pa darbības veidiem ceturkšņa beigās. Pieejams: https://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala__aiznemtdv__isterm/JVS014c.px/table/tableViewLayout1/ [skatīts 20.03.2021.]

Covid-19 pandēmijas ietekme uz darbaspēku vērtējama caur digitalizācijas procesa izvēšanās prizmu, līdz ar to attālināta darba iespējamības un e-komercijas pieaugums paver pieeju starptautiskajam tirgum un ļauj izvērst zināšanās un tehnoloģijās balstīta darba iespējas arī Latvijas reģionos un mazpilsētās. Turklāt kā pozitīvas sekas varētu būt tas, kas pandēmija deva impulsu veidot uzņēmumus ne tikai lielo pilsētu un mazpilsētu tuvumā, bet arī tradicionālās lauku teritorijās. Šāda iespējamība eksistē jau tagad, jo reģionu novados sekmīgi darbojas gan augsto, gan vidēji augsto tehnoloģiju uzņēmumi, gan informācijas un komunikācijas institūcijas, taču līdz šim nebija impulsa to attīstībai tieši no patērētāju puses.

Lai sekmīgi pārvarētu ekonomiskajā darbībā radušās problēmas, daudz vairāk enerģijas jāvelta pozitīvās pieredzes apkopošanai par to uzņēmēju domāšanu un rīcību, kas pašreizējās situācijas apstākļos ne tikai spējuši saglabāt, bet pat izvērst preces vai pakalpojuma izstrādi un iekarot lielāku vietu savas preces vai pakalpojuma noietam ārējā tirgū.

Detalizētāka šo izmaiņu analīze un nozīme būs tieši pēc pandēmijas procesā, lai varētu konstatēt maksimāli "cietušās" uzņēmējdarbības lokālo izvietojumu un uzņēmējdarbības saturisko virzienu.

4. Strukturālo izmaiņu nākotnes scenāriji

Vairākos EK ziņojumos un ieteikumos uzsvars tiek likts uz makroekonomiskās politikas ietekmi uz tautsaimniecības strukturālajām pārmaiņām. Tautsaimniecības atveseļošanai pēc krīzes ir nepieciešama piemērotas monetārās politikas un zemo ilgtermiņa procentu likmes noturēšana, labvēlīgu finansēšanas nosacījumu pakāpeniska un piesardzīga samazināšana un strukturālo reformu turpināšana. Tomēr globālās un Latvijas ekonomikas atveseļošana ir ļoti atkarīga no pandēmijas apkarošanas tempiem. Covid-19 pandēmijas scenāriji un to ietekme uz tautsaimniecības strukturālajām izmaiņām ir parādīta 5. tabulā.

Vērtējot 5. tabulā apkopotos scenārijus, varam tikai minēt un akcentēt būtiskākos aspektus, kas var kalpot kā ietekmējošais faktors viena vai otra scenārija īstenošanā. Gan makrovīdes veicināšanas, gan mikrovīdes savstarpējā mijiedarbība būs aktīvs noteicošais spēks, lai varētu strauji pāriet no negatīvā scenārija uz pozitīvo, kur būs šādi nozīmīgi akcenti:

- uzņēmējdarbības ieņēmumu un mājsaimniecību ienākumu ietekme var pārvērst veselības krīzi un islaicīgu ekonomiskās aktivitātes samazināšanu par ilgtermiņa finanšu krīzi;
- cenu spiediens pamatā joprojām ir neliels, un to kontrolē plašā rezerves jauda visā pasaulē;

5. tabula. Covid-19 pandēmijas scenāriji un to ietekme uz tautsaimniecības strukturālajām izmaiņām

	Globālās ekonomikas IKP dinamika, %	Uzņēmējdarbības aktivitāte, % no pirmskrīzes perioda	Globālo piegādes ķēžu "uzvedība"	Patērētāju uzvedības modelis	Tautsaimniecības strukturālās izmaiņas
Covid-19 izraisīta recesijas fāze	-1,5%... 0%	70-50%	Ietekmēta	Ietekmēts	Tautsaimniecība piedzīvo nelielas gan lineārās, gan strukturālās izmaiņas, kas vērstas vairāk uz uzņēmējdarbības diversifikāciju un integrāciju. Strukturālās pārmaiņas vairāk skar atsevišķus reģionus.
Covid-19 izraisīta dziļā recesijas fāze	-3,5%... -1,5%	60-30%	Traucēta	Mainīts	Tautsaimniecībā notiek būtiskas izmaiņas, īpaši atsevišķu nozaru skatījumā. Veidojas nozaru attīstības "šķēres". Ir nozares, kas piedzīvo attīstību, jo mainās patērētāju uzvedība un pieprasījums. Ir nozares, kas slīgst recesijā, jo pieprasījums pandēmijas apstākļos ir minimāls. Strukturālās nozaru pārmaiņas vērtējamas starptautiskā dimensijā.
Covid-19 izraisīta krīze	-5,5%... -3,5%	30-20%	Būtiski traucēta/ pāreja uz īsākām piegādes ķēdēm	Radikāli mainīts	Tautsaimniecības nozaru strukturālās izmaiņas vairāk orientētas uz saplūšanas un sašķelšanās procesiem, kas orientēti uz jaunu biznesa modeļu izveidi uzņēmējdarbībā. Strukturālās izmaiņas norit, paralēli koncentrējoties gan uz reģionālajām, gan starptautiskajām dimensijām.
Covid-19 izraisīta dziļā krīze	-9,0%... -5,5%	Zem 20%	Paralizēta	Nenoteikts	Tautsaimniecības nozaru pilnīga pārstrukturizācija gan lineārā, gan strukturālā nozīmē. Paralēli tiek ieviesti vairāki biznesa modeļi, kas orientēti uz pielāgošanās stratēģiju pandēmijas apstākļiem. Atsevišķas nozares paralēli var darboties reģionālajās, starptautiskajās un globālajās dimensijās.
Pēcpandēmijas fāze	0%... 1,5%	100-70%	Piegādes ķēžu stabilitācija un pārmaiņu pazīmes	Patēriņa izmaiņu un paraduma maiņu fiksācija	Tautsaimniecības nozaru "jaunā stabilitāte", kas nozīmē situācijas apzināšanos un nozaru darbības atjaunošanos, pielāgojoties jaunajai realitātei.

Izaugsmes fāze	1,5... 3%	Nav prognožu	Strukturālas izmaiņas piegādes ķēdēs	Patēriņa paradumu maiņa salīdzinājumā ar pirmspandēmijas periodu	Tautsaimniecības dinamiskas strukturālas izmaiņas, sekojot piegādes ķēžu, patēriņa paradumu izmaiņām un jaunai tirgus situācijai. Vērojama noteiktu nozaru hiperaktivitāte un citu nozaru lineāru, strukturālu un transformācijas izmaiņu (konsolidācijas, sadrumstalotības, reģionalizācijas u. c.) procesi.
----------------	-----------	--------------	--------------------------------------	--	---

Avots: autoru veidots, balstoties uz McKinsey¹⁸, Pasaules Ekonomikas foruma¹⁹ un Eiropas Komisijas datiem²⁰ un prognozēm.

- spēcīgs pieprasījuma pieaugums zināmā mērā var palielināt inflāciju, taču elastīgajai vidējās inflācijas mērķēšanas sistēmai būtu jāļauj to pielāgot bez tūlītējas politikas procentu likmju paaugstināšanas;
- vairākās valstīs pastāv iespējas vēl vairāk atvieglot procentu likmes, kur fiskālais atbalsts ir ierobežots, ja vien ir iespējams ierobežot preču cenu augstāku ietekmi uz inflāciju un valūtas kursi saglabājas stabili;
- fiskālie pasākumi, piemēram, plānotie publiskās infrastruktūras ieguldījumi, ieguldījumi digitālajos tīklos, transportā un enerģētikā, var palīdzēt atbalstīt pieprasījumu, uzlabot produktivitāti un būt nozīmīgs jaunu darba vietu avots tiem darba ņēmējiem, kuru nozarēs šobrīd ir vērojama lejupslīde vai dīkstāve;
- šajā periodā atbalstāmas ir tās rīcības, kas ekonomikas atveseļošanā iekļauj nepieciešamās darbības, lai veicinātu nozaru reformas atjaunojamo enerģijas avotu cirkulārās ekonomikas un klimata pārmaiņu ilgtermiņa draudu novēršanai. Nozarēm specifiskiem finansiālā atbalsta pasākumiem arī turpmāk vajadzētu būt atkarīgiem no vides uzlabojumiem un tām nozarēm, kuras spiestas veikt strukturālas pārmaiņas, lai pēcspandēmijas un turpmākā izaugsmes fāzē būtu konkurētspējīgas;
- tiecoties pēc arvien lielākas efektivitātes, daudzi uzņēmumi uzsver piegādes ķēžu elastību un noturību, kas Covid-19 pandēmijas laikā būtiski ir traucētas, un pēcspandēmijas prognozes liecina, ka piegādes ķēdes varētu piedzīvot nozīmīgu transformāciju un līdz ar to mainīt nozaru akcentus un izaugsmes tendences arī turpmāk.

¹⁸ McKinsey & Company. (2021, March 31). A strategic vision for model risk management (by Laurent, M.-P., Raggl, A., Rougeaux, C., and Tejada, M.). Pieejams: <https://www.mckinsey.com/business-functions/risk/our-insights/a-strategic-vision-for-model-risk-management>

¹⁹ Chief Economists Outlook 2021. Pieejams: <https://www.weforum.org/reports/chief-economists-outlook-2021>

²⁰ Eurostat. Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/covid-19/economy>